

Василь Смиренко – технолог, промисловець і меценат

Ім'я Василя Федоровича Смиренка – одного з представників видатного роду – посідає особливе місце в історії України. Талановитий технолог і промисловець він доклав чимало зусиль для розвитку цукрової промисловості, впровадження у цій галузі передових технологій. Водночас велику увагу приділив підтримці української культури.

Тому цілком зрозуміло, що постать В.Ф. Смиренка привертає увагу громадськості і дослідників. Зокрема, свої спогади про нього залишили племінниці Марія Макарівна Сауляк-Савицька і Оксана Макарівна Дузь-Крятченко. Серед сучасників чільне місце у висвітленні його життєвого шляху належить В. Леонтовичу, Є. Чикаленку, Д. Антоновичу, О. Лотоцькому, П. Чубинському, М. Вознику. Цікавими є листи до Михайла Коцюбинського із згадками про Смиренка і листи самого Василя Смиренка, некролог мецената та “Вісник” Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Життю і діяльності Василя Федоровича присвятили свої публікації сучасні дослідники Ю. Хорунжий, Т. Лазанська, Н. Гамоня, В. Ковалинський, Д. Чередніченко, В. Верстюк, О. Казиміров.

Як зазначає М.М. Сауляк-Савицька: “Народився він у Млієві 1835 року, був одним із 22-х дітей Федора Степановича Смиренка і онуком козака Степана, що двадцять років пробув на Запорозькій Січі і повернувся додому багатю на той час людиною. Рідний брат, Платон, був батьком відомого плодовода Левка Платоновича Смиренка” [1, 55–57]. Однак, про дитячі роки більш повної інформації не залишилося. Відомо, що у другій половині 1850-х років він навчався у вищому комерційному пансіоні у Москві, потім продовжив навчання у Санкт-Петербурзькому технологічному інституті, після чого протягом двох років стажувався у лабораторії відомого французького вченого, засновника агрономічної хімії Жана Бусенго [3, 18–19].

Після смерті у 1863 році старшого брата, а згодом – у 1867 – і батька Василь перебирає на себе керівництво Торговим домом, а разом з тим і проблеми, пов'язані з поверненням боргів кредиторам. Правовий бік справи допомагає залагодити відомий український правник Олександр Кістяківський [16, 44–45]. Протягом десяти років В. Смиренко намагався подолати збитковість фірми. Однак з кожним роком її фінансові справи погіршувалися.

Зробивши все можливе й переконавшись у приреченості підприємства, Василь Федорович у 1873 році залишає посаду голови адміністрації, відмовляється від утримання і прав на спадщину і полишає родову оселю.

За роки роботи у Млієві була зібрана сума у 30–35 тис. руб., на які придбана з торгів занедбана невелика державна цукроварня у селі Сидорівка на Канівщині [20, 6–7; 9, 204]. Тільки завдячуючи розумінню справи, організаційному хисту та працьовитості Василя Федоровича куплений ним завод-руїна став давати прибутки і зробив його власника заможною людиною [10, 19].

Василь Федорович Смиренко.

Знання механіки та інженерний талант дозволили йому сконструювати кілька машин для виробництва цукру, чим привернути до себе увагу не тільки в Росії, але й за кордоном. Зокрема, у 1876 році Василь Смиренко зареєстрував патент на випаровуючий апарат, що вдвічі скорочував витрати палива на переробку цукрового буряка, а працюючи в хімічній лабораторії, винайшов нові способи виварювання цукру [6, 57]. Працював він здебільшого над своїми розробками вночі, а вдень керував величезним господарством. Цікавим є той факт, що на Сидорівському цукровому заводі уперше в Російській імперії стали виготовляти пастилу “Українську” та мармелад, який успішно експортували і прописували хворим у місцевій лікарні [1, 65–67]. Крім того, Василь Федорович брав активну участь у роботі “Отделения Императорско-го русского технического общества” (РТО), яке відкрилося у Городищі 8 січня 1871 року. До друкованого органу цього товариства – “Записки КОРТО по свеклосахарной промышленности” – В. Смиренко подавав свої матеріали, як-от: “Усовершенствование выпарных аппаратов”, “Теория выпарки Эллинека и его критические приёмы”, “О необходимости и пользе вести на заседаниях технические журналы” [3, 19].

Турбувався В.Ф. Смиренко не лише про технічне удосконалення виробництва, але і про достатній освітньо-культурний розвиток місцевого населення. У Сидорівці діяли дві школи – ремісничя і сільськогосподарська. Викладання у них велося виключно українською мовою [8]. Василь Смиренко дуже любив український театр і тому посприяв утворенню аматорського колективу на Сидорівському цукровому заводі. Цей театр був одним із найкращих тоді в Україні. Керував ним відомий громадівець Йоїль Руденко [7, 73; 13, 23–45]. До трупи, крім місцевої молоді і робітництва, входили також М.П. Старицький, М.К. Заньковецька, Г.П. Затиркевич, Г.П. Борисоглібська [14, 135]. А відомий історик і активний учасник цього театру Дмитро Антонович, високо оцінюючи досягнення Сидорівського театру, зазначав, що якби трупа мала спеціальний вишкіл, то цей театр посів би чільне місце серед корифеїв.

Смиренко був прихильником національної ідеї. Маючи практичну вдачу, він так само реалістично підходив і до національних питань. Ще замолоду поставив перед собою завдання власними силами здобути матеріальні кошти і спрямовував їх на добрі справи. Десяту частину своїх статків він надавав Київській Старій громаді на культурно-громадські справи і це добровільне зобов’язання він виконував до самої смерті. Даючи гроші, він казав однодумцям, що, на жаль, в Європі зовсім мало знають про Україну, а тому треба ужити заходів, щоб у закордонну пресу подавалися “відомості про Україну”.

В часи важкого тиску на українську мову і культуру мало яке українське видання на Наддніпрянщині виходило без допомоги Василя Федоровича. Він довгі роки підтримував газети “Рада”, “Громадська думка” та допомагав видавати за кордоном “Україну Рундшау” і “Рутеніше Рев’ю” для ознайомлення європейців з Україною [19, 371]. Для Наукового товариства імені Шевченка Василь Смиренко передав анонімно десять тисяч рублів – на той час величезні гроші, аби Грушевський з колегами не сушили собі голови платнею за приміщення і спокійно працювали. Таким чином, чотириповерхова кам’яниця, котра збереглася і донині, стала власністю Товариства, осередком української науки [4, 30; 2, 48].

Після смерті у 1889 році головного редактора “Киевской старины” О.С. Лашкевича один із кращих журналів перебував у кризі, і лише фінансова підтримка В.Ф. Смиренка, який щорічно покривав дефіцит, допомогла зберегти це видання [5, 55]. Крім того, його коштом або за його допомогою вийшла ціла низка книжок і серед них – декілька видань “Кобзаря”.

Допомагав Смиренко також і окремим особам – письменнику М.М. Коцюбинському [12, 1:136, 3:150–151, 173–174]; правнику І.Л. Шрагові; композитору М.В. Лисенкові [1, 100]. Дав кошти О.Ф. Кістяківському на видання кодексу “Права, за якими судиться

малоросійський народ”, бо, як зазначав сам В.Ф. Смиренко, “видання цього рукопису – справа вельми корисна для науки нашого права” [11, 69408].

В листі від 15 серпня 1884 року Василь Федорович доручає своєму повіреному О.Ф. Кістяківському допомогти хворому Павлу Чубинському: “Скільки потрібно грошей для Чубинського, можете узяти з мого рахунку, а якби чогось не вистачило, тоді я доповню за Вашою вимогою” [11, 69442]. Ще раніше Василь Смиренко прихистив опального творця українського гімну після його заслання до Архангельської губернії. Сприяв виданню “Трудів” етнографічно-статистичної експедиції Павла Чубинського в Україні і Білорусії [17, 42] і сам збагатив праці цієї експедиції альбомом фотознімків типажів та побуту [18, 54].

Російський імперський режим загнав українську культуру в глухий кут і вона потребувала допомоги. Орієнтуватися Василеві Смиренку в першочерговості такої допомоги було непросто, а тому своєю довіреною особою у цій справі він обрав професора Київського університету Володимира Боніфатійовича Антоновича. Через нього він підтримував дружні стосунки з Київською громадою, члени якої на чолі з Антоновичем і вирішували, кому саме і в якій справі сприяти коштами Смиренка, Чикаленка, Кульженка та інших добродіїв. 4 серпня 1890 року спадковий почесний громадянин Василь Смиренко доручає Володимирі Антоновичу розпоряджатися рахунком у державному банку в Городищі, а також у приватних і комерційних банках, підписувати чеки й отримувати гроші, необхідні для розвитку культури та освіти [1, 2]. По смерті Антоновича 1908 року цю місію Смиренкового провідника перебрав на себе Євген Харлампійович Чикаленко і Володимир Миколайович Леонтович.

Під час революції і громадянської війни гроші знецінилися, пропали, а єдине, що вціліло, то нерухоме майно – особняк на вулиці Трьохсвятительській, 23 (нині – Десятинна, 9). Києвознавець Дмитро Малаков дослідив історію ошатного просторого двоповерхового будинку Смиренків. Сьогодні тут розміщено посольство Великої Британії в Україні [15, 85–86].

Отже, В.Ф. Смиренко зарекомендував себе як талановитий технолог і промисловець, який сприяв розвитку цукрової промисловості і підприємництва в Україні. Вагомим є його внесок у відродження української культури та підтримку громадсько-політичної діяльності національної інтелігенції. Життя і справи цього представника родини Смиренків потребують подальшого вивчення і популяризації як взірця патріота України.

¹ Державний архів Черкаської області (ДАЧО). – Ф.Р. 5799. – Оп. 1. – Спр. 32.

² Альманах Українського народного союзу на рік 1973. – Нью-Йорк, 1972.

³ Василь Смиренко // Вестник сахарной промышленности. – 1916. – № 3 (10).

⁴ Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. М.С. Грушевський: коротка хроніка життя і діяльності. – К. 1996.

⁵ Возник М. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і поч. XX ст. (дещо з родинного архіву Лазаревських) // Україна. – 1928. – № 4.

⁶ Гамоля Н. Генерація перших і єдиних. Династія Смиренків // Галицькі контракти. – 2003. – № 37.

⁷ Казиміров О. Український аматорський театр. – Київ : Мистецтво, 1965.

⁸ Ковалинський В. Заповіт Смиренка // Столиця. – 1999. – № 20 (18–22 березня).

⁹ Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). – К., 1994.

¹⁰ Леонтович В. Родина Смиренків. Василь Смиренко // Київська старовина. – 1994. – № 4.

¹¹ Листи В. Смиренка до О. Кістяківського // Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського. – Шифр III.

¹² Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 1. – Київ, 2002; Т. 3. – Чернівці, 2002.

¹³ Літературно-науковий вісник. – Т. IX. – 1900.

¹⁴ Лотоцький О. Сторінки минулого. – Ч. 1. – Варшава, 1932.

¹⁵ Малаков Д. Київські адреси родини Смиренків // Родовід. – 1995. – № 1.

¹⁶ Хорунжий Ю. Український меценат. Добродійність наша риса. – К., 2001.

¹⁷ Чередніченко Д. “В одну громаду скуті...” // Родовід. – 1995. – № 1(10).

¹⁸ Чередніченко Д. Павло Чубинський // Київська старовина. – 1992. – № 6.

¹⁹ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у США, 1955.

²⁰ Чубинський П.П. Свеклосахарные заводы Российской империи с официальными статистическими о них данными. За кампанию 1872–1873. – К., 1874.